

Marko Čudić

Bonyolult kérdések olvasóbarát megközelítésben

Deczki Sarolta: *Fordított világ. Kritikák, tanulmányok.* Műút, Miskolc, 2016

Irodalomtudományi berkekben az utóbbi években, évtizedekben egyre inkább szitokszónak, kirekesztő mantrának számít az, amikor valakinek a munkáját/munkásságát esszéisztikusnak titulálják. Ennek az ironikus kvalifikálásnak gyakran az a célja, hogy az ilyen tudóst kizárják a „komoly irodalomtudósok”, az avatott szakemberek klubjából. Saját, majdnem két évtizednyi egyetemi oktatói tapasztalatomból tudom, hogy az irodalomtudomány a hallgatók többségének néha olybá tűnik, akár egy szigorú szülő vagy egy felsőbb tekintély, aki egy idő után azt mondja, „na, most már elég volt a szövegek élvezetéből, fiam/lányom, mostantól kezdve úgy olvasol, úgy értelmezel, ahogy azt én megszabom neked”, más szóval megköveteli még egy idegen nyelv feltétel nélküli és uniformizált elsajátítását: a saját intellektuális bikkfanyelvét. És ez szigorúan vett szakmai tanulmányok esetében valóban gyakran így is van, főleg a magyar irodalomtudományban. Az ezzel a problémával való szembesülés még drámaibb méreteket ölt akkor, amikor olyan diákokkal kellene megszerettetni a magyar irodalmat (mert úgy vélem, hogy a mai egyetemi oktatásnak nem annyira a tények tanításáról, mint inkább a tananyag megszeretetéséről kellene szólnia), akik idegen nyelvként igyekeznek elsajátítani a magyart.

Szerencsére azonban vannak még olyan, az irodalomtudományhoz közel álló műfajok, amelyek a tágabb olvasóközönségnek szólnak, és ilyenén módon szinte megkövetelik az esszéisztikusságot, az olvasóbarát hozzáállást mind magához az irodalmi szöveghez, mind annak elemzéséhez. Ilyen például a kritika. Deczki Sarolta filozófus, irodalomtudós és kritikus, a kiváló Tar Sándor-kutató kritikákat és tanulmányokat magába tömörítő kötete, a *Fordított világ* épp ilyen

stílusban íródott: vaslogikával vezeti végig a gondolatmenetét, szinte tetten lehet érní a formálódó gondolatot. Azt azonban, hogy valójában milyen pokolian nehéz így, közérthetően írni rendkívül bonyolult problémákról, csak az tudhatja, aki már megpróbálkozott vele, és nemegyszer beletört a billentyűzete.

Már a bevezető szövegben, amely a *Fordított világ* címet viseli, a szerző igyekszik kijelölni azt a koordináta-rendszert, azokat a fő csomópontokat, amelyek a kötetben összegyűjtött szövegeket egybetartják. Rejtő Jenő *Piszkos Fred, a kapitány* című regényének híres késeléses jelenetét idézi és elemzi, rátérve a vicc, a humor, a groteszk társadalmilag felszabadító erejére világunkban, amelyben egyébként – és ezt tudjuk nagyon jól – igen redukáltak az örömszerzés formái. Természetesen a szerző tudatában van annak, ahogy írja, „[a] kötetben található írások korántsem ennyire viccesek, ám oly korban születtek, amikor a világunk a feje tetejére állt, és jobban hiányzik az a nagy nevetés, ami felszabadíthat a törvényessé lett bornírtság és embertelenség alól. Olyan világban élünk, melyben a Fülíg Jimmyhez és Piszkos Fredhez hasonló, az uralkodó rendet kigúnyoló és megkérdőjelező emberek képviselik a humánumot, a moralitást; akik számára a szabadság nem szitokszó, hanem akár az életüket teszik rá.”

Nem tudom, mennyire tudatos krisztusi szimbolikáról van szó, hogy Deczki Sarolta kötete, a bevezető szöveget leszámítva, pontosan 33 írásból áll, amelyek hat, elég szigorúan elválasztott tematikus egységbe rendeződnek.

Az első tematikus egység, amely a *Csak ami kell* címet viseli (Kántor Péter-idézet), az utóbbi évek magyar lírai termékeiről szól, konkrétan négy verseskötetről: Kemény István *A királynál*, Kántor Péter *Köztünk maradjon*, Térey János *Átkelés Budapesten* (amelyet azonban csak nagyon erőltetett olvasatban lehetne igazi „verseskötetnek” titulálni), illetve Kabai Lóránt (kabai lóránt) *avasi keserű* című könyveiről. A legmélyebbre hatoló, egy magát tanulmányyszerű kritikává kinövő írás dominál ebben a tematikai egységben, mégpedig az, amely a „*Csak ami kell*” címet viseli, és amelyben a szerző Kántor Péter *Köztünk maradjon* című verseskötetét elemzi. A tárgyakhoz, illetve a tárgyak katotikusságához való ragaszkodásban (mai szóval ezt akár *boarding*-nak is lehetne nevezni) Deczki a huszadik századi *condition (in)humaine* elleni lázadásnak egy formáját látja, egy olyan világ elleni lázadásnak, amelyben szétrombolódott, végérvényesen felszámolódott az egykori világ (addig feltételezett, vagy inkább vélt) otthonossága (Heidegger),

érdekes és izgalmas párhuzamot vonva a tárgyak státuszáról Kántor Péter verseskötetében és Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma* regényében, amelyben az érdektelen tárgyak teljesen esetleges és eleve reménytelen összeillesztési kísérlete zajlik.

A második, talán legkomplexebb tematikai egység, amely a *Vonat a semmibe* címet viseli, nem friss művek kritikai bemutatását/elemezését célozza meg, hanem rendkívül izgalmas tanulmányok sorában próbál, egy-egy prózapoétikai vagy egzisztenciális problémát megragadva, rámutatni kortárs és klasszikus magyar prózaírók nagyra tartott műveinek eddig kevésbé vagy egyáltalán nem elemzett momentumaira. Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című nagyregényéről elmélkedve arra a kérdésre keresi a választ, miképpen tud és tud-e egyáltalán az irodalom kifejezni bármit is a testi létezésről, hozzá tud-e vajon fenomenológiai értelemben nyúlni ahhoz a „reflexió előtti érzéki szférához, melyet még nem dolgozott meg semmiféle nyelvi jelentéstulajdonítás”. Külön elidőzhetnénk Deczki Rejtő-elemzésén: P. Howard regényeinek narrátora egy sajátos, pozitív antivilágot teremt meg, elegáns humorral: olyan figurákkal népesíti be ponyvának vélt regényeit, akiknek az ethosza, egyfajta ügyefogyott lovagiassága szöges ellentétben áll az akkori (de akár a mai) Magyarország sivár, gyáva, polgári kurázsit, bármiféle heroizmust nélkülöző, megalkuvó világával. A *Vonat a semmibe* írás *A 6714-es személy* című, kulcsfontosságú Tar-novellából kiindulva a szociográfia és a fikció bonyolult viszonyát elemzi egy olyan prózában, amely a margóra szorultaknak, a kirekesztetteknek, kisémmizetteknek, a „rendszeráltás lüzereinek” próbál hangot adni. És akkor visszatér a rég elfeledett klasszikusokhoz: Körmendi Ferenc három, a maga idejében igen népszerű regényének társadalomkritikai aspektusait vizsgálva többek között arra is rámutat, hogy a népszerűség igenis lehet pozitív dolog, nem kell benne sznob módjára mindig a szellemi prostituálódás vészjósló jeleit látni. Ennek a tematikai egységnek az utolsó szövegében, amelyben Szabó Dezső, Wass Albert és Nyíró József regényeire tér ki, azokat valóban *elolvasta*, s arra a következtetésre jutott, hogy bizony a nagy „fajvédők” regényeiben semmi poétikai innováció, semmi eredetiség nincsen, épp ellenkezőleg, az erdélyi idillt megjelenítő narratívák mögött a rosszabb indiánregények sablonjai állnak.

A harmadik, terjedelmileg leghosszabb és a legnagyobb anyagot felölelő tematikai egység (*Olümposz Mucsán*) tíz magyar (Tóth Krisztina, Papp Sándor Zsigmond, Péterfy Gergely, Závada Pál, Borbély

Szilárd, Györe Balázs, Mosonyi Aliz, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Esterházy Péter) és egy külföldi (Sofi Oksanen) egy-egy újabb regényének kritikáját nyújtja. Jellemző rájuk a kritikus társadalmi érzékenysége, elkötelezettsége, a hamis, sajnos egyre inkább elharpódzó mítoszok rombolásának égető szükségességének kihangsúlyozása. Ebben a kontextusban ezek közül az írások közül külön kiemelném Borbély Szilárd *Nincstelnek* című regényének elemzését, amelyről – amellett, hogy valóban nagyon fontos regénynek tartja – Deczki azt mondja, hogy „[a]kár a magyar társadalom afféle terápiás regénye is lehetne, ha olvasnának ilyen irodalmat azok, akiknek kissé hiányosak az ismereteik az úgynevezett népről. Arról a népről, melynek az élete nem a karikás ostor csattogtatásából, nótázásból és dévaj tréfából áll, hanem szegénységből, szegénységből és szegénységből.” A nagy sikerű finn–észt író, Sofi Oksanen *Mikor eltűntek a galambok* című regényével kapcsolatban pedig azt mondja Deczki, hogy Oksanen regényei már tematikai szinten is sok életbevágóan fontos kérdéssel és hazai történelmi párhuzammal szembesítenék a hazai (a magyarországi) olvasót, már ha azt a hazai olvasót érdekelnék finn regények magyar fordításai.

A negyedik egység a *Beszél hozzánk* címet viseli, és kortárs filozófusok, irodalomtörténészek, irodalomtudósok (a névsor a szakma igen nagy neveiből áll: Bárány Tibor, Havasréti József, Szilágyi Zsófia, Imre László, Dávidházi Péter) újabb köteteit, monográfiáit elemzi, illetve egy Mészöly- és Nádas-életművel foglalkozó tanulmánygyűjteményt helyez görcső alá. Deczki kritikus nagyvonalúságát, előítéletmentességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olyan szerzők műveiben is megtalálja a pozitívumot, akikkel egyébként sok mindenben nem ért egyet: példa erre Bárány Tibor *A művészet hétköznapjai* című könyvének boncolgatása. Amikor pedig Havasréti József Szerb Antal-, illetve Szilágyi Zsófia Móríc Zsigmond-monográfiáit méltatja, legnagyobb pozitívumként a jó struktúrát, az áttekinthetőséget, illetve a klasszikusok (re)aktualizálását emeli ki. Hogy a rég elfeledettnek-elvetettnek hitt szellemtörténeti módszert is lehetséges újrahasznosítani, azt Imre László Barta Jánosról szóló könyvének példáján igyekszik megmutatni a kritikus.

Az ötödik egység, amely a *Béka a fazékban* címet viseli, mindössze három, ám annál „ütősebb” írást tartalmaz, a szerző konferenciákon elhangzott tanulmányaiból áll. Az első a Monarchia-mítosz veszélyeiről, a második a kis különbségek narcizmusáról Kelet-Közép-

Európában, a harmadik, a *Béka a fazékban – Weimar, Berlin, Bonn* című pedig a lassú ideológiai „beetetés” veszélyeiről szól. Egyszóval, a veszélyről szólnak ezek a tanulmányok. Figyelmeztető jellegű, komoly történelmi tudásra támaszkodó intések. Mert igaz ugyan, hogy a katasztrófába torkollás veszélye minden időben és minden társadalomban fönnáll, de Kelet-Közép-Európában és a Balkánon ennek az oddsai mintha egy picit mindig magasabbak lennének. Talán ki lehet jelenteni azt, hogy ez az egység, a másodikkal karöltve, az egész kötet legizgalmasabb része.

A hatodik egység, a kötet zárófejezete (*Megszabadulni önmagunktól*), a „kemény filozófiának”, Deczki Sarolta szűkebb szakterületének van szentelve: olyan szerzők (Cseke Ákos, Miklós Tamás, Sutyák Tibor, illetve egy szerzőpáros, Olay Csaba–Ullmann Tamás) esszé-, illetve tanulmányköteteiről szól, akik kortárs filozófiai problémákkal foglalkoznak. A szerző azonban stílusosan és megközelítmódban is hű marad itt önmagához: a rendkívül bonyolult kérdéseket képes szépen, közérthető nyelven, finom, visszafogott humorral (meg)tárgyalni, ám a banálisba, a leegyszerűsítésbe való lecsúszás bármilyen veszélye nélkül. És szerintem ez a kritikaírás, főleg a filozófia-kritikaírás művészetének csúcsa.

Egyáltalán nem túlzás tehát azt állítani, hogy Deczki Sarolta vas-kos, szerteágazó, ám csöppet nem fárasztó, sőt, üdítően jó stílusban megírt, mélyreható, finom humorral átszótt, bátor kritikakötetével olyan nagy magyar kritikusok, mint Balassa Péter, Bán Zoltán András, Margócsy István, Báthori Csaba vagy Bányai János nyomdokaiba lépett.